

Szusara

A véletlenek szerencsés egybeesése – mint az élet bármely területén –, hogy oktatási programjaim olyan helyre sodortak, ahol számos meglepetés várt rám. Így vagyok a Delibláti-homokpuszta magyarjainak megismerésével is. Első ott-tartózkodásom óta közel másfél évtized telt el. Az adatgyűjtést 2000-ben kezdtem, pontosabban az ismerkedést a kissé rideg fogadtatás után. A kilencvenes évek háborús hangulata komoly nyomot hagyott az emberek lelkében, olyannyira, hogy mindenkiben gyanús személyt láttak felfedni, különösen, ha északról jött, szabadkai rendszámú autóval és ráadásul magyarul beszélt.

Sorozatot terveztem írni a Versec környéki magyarságról, s hogy melyik településhez ragaszkodom legközvetlenebbül, gondolkodás nélkül azt választanám, Fejértelephez.

Fejértelep magyar lakosai alkották azt a réteget, amely letelepedésüktől fogva mindvégig a hatalmi struktúra megalázottja volt. A második világháború befejezésétől már kisebbségnek nevezik őket, de ez nem sokat változtatott helyzetükön. A tömbmagyarságtól, Szabadkától például 300 kilométer távolságra, délre található Šušara, azaz Fejértelep. Az odalátogatóban ezeken a távoli vidékeken néhány kulcsfontosságú kérdés merül fel. Az egyik, hogy miként lehet viszonyulni a korszak kihívásaira? Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia más és más jelentéstartalommal, más és más szemszögből megközelítve. Terhel-e felelősség valakit sorsuk egykori mélyszegénységéért, s hogyan keresték és keresik a kiutat? Arra, hogy e szerep mennyire volt kényszerű és milyen hibákkal bírt, megkísérlek a szociográfia módszerével választ adni. A tanulmány a település szerkezetében bekövetkezett változásokat érzékelteti, lakosainak életmódját, a természethez való viszonyát, társadalmi, gazdasági és kulturális helyzetét.

A Šušara helységnév és a Fejértelep felváltva fordul elő tanulmányomban, hiszen csak így maradhatok hű Šušara-Fejértelep lakosaihoz. A címben szereplő Szusara szintén ezzel a tartalommal bír. Ezenkívül tudni kell róluk, hogy Fejértelep a betelepítések legfiatalabb csoportjába tartozik. Lakosai a németeken kívül a Vajdaság különböző részeiről verődtek össze: Doroszlóról, Torontálvásárhelyről, Ürményházáról, Székelykevéről, Györgyházáról, Nagygájról.

Magyar elnevezése az 1990-es évekig nem volt ismert a nagy nyilvánosság előtt, de a lakosság köreiből sem. Ha elhangzott is, csak annyit jelentett számukra, mintha bárkinek a vezetéknevét hangsúlyoznák. Mert ott vezetéknevről ritkán említik az embert. Mindenki mindenkit ismer, fölösleges külön is pontosítani. Fejértelep oly távol állt tőlük, mint a magyar történelem. Sohasem tanulták, érdektelenségük pedig nehéz sorsukkal hozható összefüggésbe.

Susara a Deliblátó, vagy ahogyan a 20. század közepéig nevezték, a Magyar Szahara egyik legszebb, legbonyolultabb települése. 1912-ben, az Osztrák–Magyar Monarchia idejében törvényt hoztak a Deliblátóhomokpuszta jövőjét illetően, azaz, megkötik a homokot, és szőlőt telepítenek a területre. Földrajzi meghatározása mára már egybeolvad Versec város említésével. Senki sem részletezi, hogy a Duna partjától Alibunárig húzódik, szegélyezve Károlyfalvát és Uljmát, és körülzárja a Karas és a Néra folyó, de folytathatnánk a sort. Röviden talán annyit: az Al-Duna vidéke, amely lehajlik egészen a Dunáig. Aki többször járt arra, megszokja a települések furcsa neveit, de ahhoz sokszor kell ellátogatni, mert a tömbmagyarság számára igencsak idegenül hangzik: Dolovo, Nikolinci (Temesmiklós), Uljma (Homokszil), Izbište (Izbistye), Zagajica (Fürjes), Dobrica (Kevedobra), Banatski Karlovac (Nagykárolyfalva), Grebenac (Gerebencz), Parta, Potporanj, Mramorak (Homokos), Ilindža, mind a homokvidék peremén.

A homoksivatag hozzávetőlegesen 35 km hosszú és 11 km széles. Látványban messzemenően eltér a képzeletünkben megszokott sivatagi képtől. Európa Szaharája dimbes-dombos, hullámos, hosszúra nyúló homokbuckák állják útját a távolba révedő tekintetnek. A homokdűnék elnyúló dombok, melyek néhol hegyeknek is beillenek, alakjukat a szél tevékenysége hozta létre. Irányuk délkeletről északnyugat felé húzódik, ahonnan általában a szelet kapják, jelezve az ott uralkodó szél irányát is. Alakzatuk, méretük mára már állandósult, mert a deliblátó homokos talaj kifejezetten kedvez egyes növényeknek, s a színes és gazdag növényvilág megkötötte a homokot. A sokat emlegetett pusztító filoxéra például világszerte megtámadta a szőlőt, csak itt nem. Nem mellékes, hogy a filoxéra

harminc éven keresztül tarolt a Kárpát-medencében (1874–1914), s 1875-ben Pancsován észlelték először, tehát közel, alig néhány tíz kilométerre a sivatagi bortermő vidéktől.

Az erdőn keresztül 1976/77-ben kiépítettek egy aszfaltozott utat, amely 11 km hosszú, és összeköti Fejértelepet Čardakkal és Delibláttal, mindkettő önálló kis település. Ezen az úton könnyen megközelíthető lenne Székelykeve, ellenben a kilencvenes években történt háborús események idején a tankok összetörték a kiépített aszfaltutat. Békeidőben sok észak-vajdasági gyerek, iskolás töltött itt egy-egy hetet a természet iskolájában. Könnyen megközelíthető volt Susarán keresztül is és Kovin felől is. Mindez ma már az enyészeté. A szilárd anyagból épült épületszárnyakba beköltöztették a menekülteket, minek következtében lassan lakhatatlanná vált a valamikori táborozási komplexum. Ecetfák, bodzafák kandikálnak ki a kitört, szétvert ablakokon, s aki ismerte régen a helyet, megborzong a látványtól.

Fejértelep létezése két részre bontható: mint csemetekert az 1837-ben Fehértemplomon hitelesített német térképen már fel van tüntetve öreg és új Fejértelep (BERETKA 2012: 25). Ezekben az erdészeti gazdaságokban – feltételezhetően – idényjellegű napszámosok dolgoztak, akik a környező településekről járhattak be gyalog, s akik a futóhomok lekötésén és erősítésén dolgoztak. Hétközben a homokbuckák kínálta mélyedésekben laktak, szombaton hazagyalogoltak a környező településekre, hogy hétfőn előlőről kezdjék gyakorolni ugyanazt az életformát. A betelepítéskor, bár nem egy időben történt, az 1800-as évek közepétől az emberek helyel-közzel a homokbuckákba vájt és eszkábált kunyhókban éltek mindennapjaikat. A szőlőtelepesek kunyhóinak és házikóinak a száma százhuszonöt. Egyesek ezeket a lakhelyeket még ma is barlangoknak nevezik, s mivel a nyomaik Öregsusarán még felfedezhetőek, legendaként tovább él a mai susarai emberek tudatában az a régi világ, amikor még a homokba vájt kunyhókban laktak az ósusarai emberek.

Homokdűnéken, vadvirágos dombokon keresztül vezet az út Fejértelepre, valójában zsákutcába, mert az útjelző tábla Izbište után a jobbra kanyarodást úgy jelzi, mint olyan település, ahova nincs tovább út.

Különös világ ez, ami a vajdasági ember számára sokszor felfoghatatlan. Ha kemény tél van, s nagyon behavazik, akkor a faluból se kijönni, se bemenni nem lehet, mert a 20 százalékos emelkedőn csúszós útviszonyoknál nincs az a jármű, amelyik fel tudna kapaszkodni. Erre a fejrtelepi emberek készülnek. Liszt, só, makaróni bőven van raktáron, s sparhelt, hiszen gyakran megesik, hogy nincs villanyáram a faluban. Tudni kell itt élni! Amikor a kossava (köznyelvben kosava) megmutatja foga fehérjét,

akkor drótokat tép, karókat csavar ki a földből. S ami a legmeglepőbb, a lakosok mindezt elfogadják, tudják, életük ide kötődik. A fejrtelepi ember szemléletmódját meg kellene tanulnunk, ha ott szeretnénk élni. Beleszületett szokásokat kellene magunkévá tenni, hogy azok komoly belső adottságokká váljanak. A susarai büszkeség gyökere abban rejlik, hogy általában a paraszti szegénységből kerültek ki, egyénileg nem voltak sem nagygazdák, sem birtokosok, csak kétkezi munkások. Életútjaik társadalmában a változások autonóm módon mentek végbe, saját belső törvényeiket követve. A földek egyenlőtlensége miatt előadódó panaszok kiküszöbölésére a „német” túlerővel szemben nem tehettek semmit. Amikor németeket telepítettek a szegény bevándorló napszámosok mellé, a sváboknak 12 hektár legelő járt, a magyar embernek csak nyolc. A határhasználatnak ezt a formáját is túlélték, s lelkükben a törést már megszokták. A jövevények lekezelték őket, hiszen gazdagabbak voltak. A napszámosok, cselédek, tehénpásztorok, bárhogy is nevezzük őket, természetesen beékelődtek munkaadóik, gazdáik jogrendszerébe. Egy-egy társadalmi csoporthoz való tartozás még két nemzedéken keresztül is megjelölte az egyén társadalmi helyét. A polgári fejlődés fél évszázadának (1950–2000) első felét az előző korszak által örökölt hagyott gazdasági erők és társadalmi feszültségek határozták meg. Ez abból is látszik, hogy az idősek tudatából az egykori társadalmi rang emléke nem tűnt el. A helyi közösség elnökét még ma is bírónak nevezik.

Az 1800-as évek második fele már igencsak dokumentált. A kataszteri törzskönyvekben Fejrtelep kifarcellázott területei a következőkről tanúskodnak. Mezei és erdei utak, szérűskertek; az 1818–1820-ból származó adatok bizonyítják, hogy a területen már abban az időben léteztek faiskolák. Az 1892-ből származó kataszteri térképen az utcák, legelők, delelőhelyek, kútórház, erdőőri lak, Úri út fel voltak tüntetve, amiből arra lehet következtetni, hogy már abban az időben jól tervezett települési politikát folytattak. Öreg Susarán 1902-ben szentelték fel a kápolnát. 1912-ben német iskolát nyitottak (BERETKA 2012: 46).

Harmincötezer hektárnyi erdő természetvédelmi tájjá van nyilvánítva. A törvény által meghozott „védettség” megváltoztatta a lakosok megszokott életvitelét. Az addig szokványos és emberközeli tevékenységi forma átalakulóban van. A tiszta levegő, a csönd, a nyugalom és a nagyvárosok közelsége az 1970-es, 1980-as években odavonzotta a jóléti társadalom elitjét. A fővárosból, Belgrádból tömegével kezdtek kiáramlani a családok. Felvásárolták a szabad telkeket, gyönyörű víkendházakat építettek maguknak, s tavasztól őszig oda jártak kikapcsolódni, megpihenni, de télen is, jó időben a hétvégeket ott töltötték. Tüzelőanyagból nem volt

hiány, ezen a vidéken abban az időben bőven akadt. Susara lakosságának egy része a „vikendesek” által biztos megélhetési formát nyert így. Az építkezésnél szükség volt a kétkezi munkásra, órabér fejében is többet kerestek, mint a juhászkodással vagy szarvasmarhatartással, meg azután gondnok is kellett, aki egész éven át havi fizetés fejében őrizte a házat. Gazdálkodásuk ebben az időben jellegzetesen parasztpolgári lett. A gazdaság központja továbbra is a lakóház maradt nagy udvarral, a ház körüli jószágállománnyal, a határban az egy-két holdon történő földműveléssel és a közbejött pluszbevétellel. Ez az újonnan kialakult paraszti polgárság három évtizeden keresztül jól megőrizte önállóságát, egészen 1990-ig. Az úri (városi) életstílust gyorsan elsajátították. Hétféteken a megszkott vasárnapi klasszikus magyar ebéd helyett összejötték, bográcsoztak, rostélyoztak a szabadban vagy az udvarokban. A gyöngyöző húslevest felváltotta a grillezés.

A természet közelsége sok mindenre megtanította az ott élőket. A sokat emlegetett háború, Jugoszlávia szétesése nemcsak a behívóktól vált elviselhetetlenné, de a szegénység is úrrá lett a faluban. Ellentétben Vajdaság északi lakosaival, ők nem tudtak, mert nem volt lehetőségük, Magyarországról bármit is becsempészni és értékesíteni, mint történt ez a határ menti sávban, Szabadkán, Kanizsán, Horgoson, Zomborban, Zentán stb. Találékonyságukra vall a gyűjtögető életmód újjáélesztése. Az erdő természeti gazdagsága, a homokbuckák vadvirágai csak az éles szemeket, a szorgalmas kezeket várták. Gyűjtötték az árvalányhajat, bár tudták, hogy védett növény, a kényszer mégis törvényt bontott. Jövedelemszerzés céljából csokrokat kötöttek belőlük, s a pancsovai és a belgrádi piacokon árulták, ahol a csokrok gyorsan vevőre találtak. A virágkereskedők felfigyeltek rájuk, és hamarosan már nem kellett piacra vinni virágcsokraikat, a nagykereskedők megrendelték az éppen időszerű, akkor nyíló virágokat. Májusban a legtöbb susarai család hetekig az erdőben töltötte napjait, akkor, amikor a gyöngyvirág nyílt. Az ujjnyi vastag csokrocskákból 1000–2000 darabot is rendeltek. Ilyenkor a család apraja-nagyja számolta, csomózta, kötözte a gyöngyvirágot. De így volt ez a rozmaringgal is. Amit máshol a kertekben dédelgetnek, itt szabadon nő, csak arra kell ügyelni, hogy idejében leszedjék, még mielőtt a szél felkapná őket, és világgá vinné.

Széles e tájékon máshol nem található a keleti bazsarózsa, vagy ahogy nálunk nevezik, a *bánáti bazsarózsa*, *kései bazsarózsa*, *illatos bazsarózsa*. Húsos gyöktörzsű, hosszú életű, szép, félgömb alakú bokorra fejlődő, mutatós évelő növény. Sokan összetévesztik a pipaccsal. A Kaukázus hegyeiben és a Fekete-tenger régiójában őshonos évelő dísznövény átvándorolt a Kazán-

szoros átjáróján, fel a Duna mentén, eljutva a Delibláti-homokpusztára. Érdekes látvány, május végén nyílik, védelem alatt van. Csak itt találkozunk vele, s ezt a szakirodalom is számon tartja.

A települést körülvevő erdő a férfi munkaerőnek is biztosít munkahelyet, meghatározott famennyiséget előzetes engedéllyel is kivághatnak. Szeretik az erdőt, tisztelik, nem tesznek kárt benne.

A gyógynövények terén is otthonosan mozognak. Kapcsolatot tartanak fenn a környező települések felvásárlóival, akik rendszeresen leadják rendelésüket, így az eladás nem ütközik komolyabb nehézségekbe. A gombafajtákat jól ismerik, saját szükségleteik kiegészítésére foglalkoznak gombaszedéssel.

Megállapíthatjuk, hogy a két tényező ötvözete: a természet közelsége és szorgalmuk nyersanyagul szolgált és szolgál napjainkban is a túléléshez.

A természet nyújtotta élelemforrások között nem elhanyagolható a méhészet sem. Fontos gazdasági ág. Mellékfoglalkozásként több család is tart méheket, ahogy itt mondják, méhészkedik. A természeti adottságok nagyon kedvezőek. A legkülönbélebb és -finomabb mézet termelik. Általában nagyban értékesítik.

A vadászat és a vadfogás az utóbbi évszázad folyamán kizárólag az urak passziója volt. Manapság már többen is megengedhetik maguknak ezt „az úri passziót”. A vadat, a madarat húzáért vagy tolláért a múltban, amíg nem voltak ilyen szigorú szabályok, szívesen elejtették, mivel a parasztság körében élő jogfelfogás szerint a „vadnak, madárnak nincs gazdája”. A szabadban élő pásztorok és csöszök a vadak, madarak szokását igen jól ismerték, az orvvadászok nagy része közülük került ki. Újabb időkben a káros vadak közül csupán a földikutyát emlegetik, ahogy ők nevezik, a vakkutyát. Termőföldjeiken sok kárt okoznak. Szerencsére, kártevőkből van kevesebb.

A nagyarányú szőlőtermesztés a németek elhurcolásával veszendőbe ment. Versec bortermő vidék, közelsége lassan érezteti hatását Susarán is, egyes házaknál szép, gondozott lugasok szegélyezik a bejáratot. Mindettől függetlenül a bor inkább csak téli ital és az ünnepi alkalmak kedvcsinálója.

Az állattartásnak sajátos rendszere élt itt, amelyhez hasonlót talán a Hortobágyon láthattunk. Nagy kiterjedésű legelői a falu állatállományának jelentős részét ellátta. A pusztai pásztorkodás helyell-közzel egy évszázadon át tartott, s amelyekről romantikus történetek is szólnak. Kétféle állattartási módot különböztettek meg, a külső pusztai legelőkön tanyázó juhokat és szarvasmarhákat, amelyek kora tavasztól késő őszig a szabad ég alatt legeltek, őket nevezték heverő állatoknak. Valójában azokat, amelyek nem borjartzak le. Azokat, amelyeket nem fejtek. A falu alatti legelőkön

csak a fejőstehenek jártak. A juhok legelője a szarvasmarháétól területileg is el volt különítve. Az utóbbi 30–40 évben azonban a szilaj tartásmód eltűnt, csak a juhtenyésztésnél lelhető még fel. A külső legelőkön az állatok számára nem volt szárnyék vagy bármilyen más épület. A pásztorok maguk eszkábáltak kunyhókat, itt tartották az élelmet. A kunyhó egyik fele mindig homokdűnék oldalába ágyazódott. Az idősebbek azt mesélik, a huszadik század elején nyolcszáz szarvasmarha is legelt a susarai pusztákon, ami a falu lakosainak a birtokában volt. A szarvasmarhát húzáért tenyésztették. Issekutz Sarolta *Délvidéki örmény nemesek* című könyvében olvashatjuk, Közép- és Dél-Bánátból jószágajtó út vezetett Zomboron, Baján keresztül Bécsig, s hogy sohasem szakadt meg az út, mert mire a szállítmány eleje Bécsbe ért, már úton volt a következő jószágállomány. A szarvasmarhákat kitaposott úton hajtották, meghatározott helyeken legeltették őket, amíg eljutottak a császári udvarba.

A kezestartás átmeneti formában tovább élt. A csordás még a harmadik évezred első évtizedében kürtjével a falu teheneit, borjait végighajtotta a négy kilométer hosszú főutcán reggel és este hazafelé jövet.

Az állattartás súlypontjának a földművelésre való áttolódása a múlt század közepe táján kezdődött, amikor kötelezővé vált a nyolcosztályos elemi iskola elvégzése és a közlekedés is sokoldalúbbá vált. 1984-ben megépült a falut Izbištével összekötő aszfaltút, amely egyből a világba való utazást jelentette a susaraiak számára. A világ szó használata nem véletlen, hiszen addig csak elvétve jutottak be a városokba. A gabonatermesztés kiterjedése további következményekkel járt a munkamegosztás és életritmus tekintetében. A hagyományos eszközökkel való betakarítás ugyanis óriási erőfeszítést igényelt, s ennek következtében lépést sem tudtak tartani a nagybirtokok termelésével. Az útviszonyok megváltozásával terményeik piacra dobása is könnyebbé vált. Bekerülhettek az árucseré-forgalomba. Ugyancsak az aszfaltút tette lehetővé az autóbusz-közlekedést. Versec gyáripára is megnyitotta a lehetőséget a gyárakban történő elhelyezkedésre. A verseci borgazdaság manufaktúrális ipara vagy gyáripára, mint például a Hemofarm gyógyszergyár, a malom, a villanytelep, a konfekciógyár, mind kereste az új munkaerőt, s Fejértelep lakosságának egy része utazó munkásosztállyá vált. Ennek köszönhetően a fejlődés vonala felfelé ívelt. A falu kezdett városiassá formálódni.

Ez meglátszott a lakóházak változásain is. A lakótelkeken és tartozékain ugyanúgy felismerhető az elmúlt fél évszázad minden változása. Négy kilométer hosszú főutcája – valójában csak ez az egy igazi utcája van – izgalmas kérdése lehet a néprajztudománynak és kulturális antropológiának. A település magva a szabályos utcahálózat. A főutcával párhuz-

zamosan halad a Petőfi Sándor utca, amely lényegesen rövidebb, de több jegyében őrzi az építkezés társadalmi történetét, mint a főutca. S mint már említettem, a közeli nagyvárosok lakói beszivárogtak, vikendházaik szocreál stílusban épültek. Ezek az épületek, mint általában a szocreál stílus, az újjászületést kívánták bizonyítani. A szocreál építészet rendelkezik egy szilárd képpel a társadalom céljáról, szerkezetéről, s ezt minden eszközzel meg akarta mutatni. A betonkonstrukciók az erőt szimbolizálják a lágy erdőmelléken. Nem illenek a képbe, de mint minden, az új építészet itt is megvetette lábát. Egy leegyszerűsített történelmi-morális modell szerint élesen különböznie kell a kapitalista építészettől. Igazából az útkeresést és a korszakváltást fedezzük fel ezekben az épületekben, és a modernség kifejezője.

Később, a nyolcvanas években pedig megjelentek az alpesi típusú házak, bár nem sok van belőlük, mert kivitelezésük igen költséges. A Németországban dolgozó vendégmunkások hozzák magukkal az új stílust, legtöbb helyen szlovén típusú házaknak nevezik őket. Amikor építették, tulajdonosaikban még élt a tudat, hogy vissza fognak jönni szülőföldjükre. A sors azonban sokféleképpen beleszólt ebbe. Időközben a vendégmunkások gyermekei idegenben fejezték be iskolai tanulmányaikat, nem beszélnek magyarul, szerbül még kevésbé, tehát idehaza nem boldogulnának. Azután az idő múlásával korosodni kezdett az első elvándorolt közösség, s ezzel egy időben jöttek a különböző betegségek is, amelyek gyógykezelése biztonságosabbnak bizonyult a nyugati egészségügy igénybevételével. Ezek a házak ma eladásra várnak, természetesen nincs, aki megfizesse reális árukat. Amíg a szülők új hazájukban élnek, addig nem adják olcsón, közben az enyészet is lassan úrrá lesz rajtuk, s amikor a következő nemzedék lesz már a gazda, olcsón elkelnek majd.

A valamikor rangosnak számító paraszti házformák nem találhatók a településen. A meglévők a szegénységre emlékeztetnek kicsi ablakaikkal, a német házak kibicablakai a németség valamikori ittlétét igazolják még egyelőre.

Lakosainak összetétele mindig is vegyes volt. A második világháborúig a német lakosság számbelileg nem volt többségben, státusban, rangban azonban mindig többnek érezte magát a magyaroknál. Erre némileg feljogosította őket előnyösebb vagyoni helyzetük is. Az első világháborúig. A nyilvántartásba vett 125 lakóház közül 68 német, 35 magyar, a többi szerb, szlovák, román, cseh. Ez az adat többnyire 1944-ig érvényes.

1904-ben megnyílt az első magyar állami iskola, majd nyolc évre rá, 1912-ben a német tannyelvű is, térben távol egymástól. A magyar iskolát a település szegényebb részén építették fel, ez egy két tantermes iskola

volt, és mindkét épületben hatosztályos vegyes, összevont tagozaton folyt a tanítás. A hatosztályos iskolarendszer 1946/47-ig működött, utána, mint mindenhol a kisebb településeken, a jugoszláv törvények értelmében csak négyosztályos iskolák működtek. Lakosainak száma a 2002-es a hivatalos statisztikai adatok alapján:

Évek	Lakosság létszáma
1910	946
1921	1016
1931	1183
1948	748
1953	851
1961	819
1971	648
1981	496
1991	472
2002	376

2002-ben a lakosság 64 százaléka magyarnak vallja magát (241), 21 százalékuk szerbnek (82), és még mindig nem elhanyagolható azoknak a száma, akik jugoszlávoknak vallották magukat (26 fő). Ők többnyire magyarok. Ők azok a személyek, akik talán félelemből, talán megszokásból, nem merték felvállalni, illetve nem is akarták vállalni nemzetiségüket. Tudjuk, hogy jugoszláv nemzet nem létezik. Egy kitalált nemzetiségről van szó, amely a titói Jugoszláviában, főleg a vegyes etnikumú közösségekben és a vegyes házasságokban élőkénél jött divatba. Az is lehet, hogy nem akartak egyediek lenni, de szerbnek, horvátnak stb. sem vallhatták magukat, mert nem voltak azok, így a köztes megoldást választották. Az 1981-es népszámláláskor voltak a legtöbben, ez a jóléti társadalomra is utal, amikor is a titói rendszer hatása már érezhető volt: a testvériség-egység, a nemzetben nem gondolkodni, mindannyian egy államhoz tartozunk. Ezek és ehhez hasonló kritériumok befolyásolták az egyének nemzeti hovatartozásának definiálását. Annyi biztos, még mindig vannak, akik ragaszkodnak ahhoz a korszakhoz az akkori viszonylagos jólét miatt.

Osztálytagozódás? A külsőségekben jut kifejezésre. A ház külseje, az öltözködés, az autó márkája, a gazdasági udvar felszereltsége ad utalást egy-egy család anyagi helyzetéről. Bálokon, multságokon nem éreztetni hatását. Multságuk színhelye a „szálloda”, ahogyan ők nevezik a színháztermet. Rendezvényeket a falu „bírója”, azaz a tanácselnök és az Ady Endre

Művelődési Egyesület elnöke szervez. Művelődési életüket nagyban befolyásolja a magyar tannyelvű oktatás megszűnése. A társadalom és a kultúra egységet alkot, s nem valami hierarchikusan alá-fölrendelt szerepben van jelen. Az ember társadalmi létének feltételét jelenti az a keret, amelyben él, s ezek a feltételek vízszintesen is és horizontálisan is összefüggnek. Az emberi kapcsolatok összekötik a közösséget, kollektívát formálnak, amely azután a szokásokban jut kifejezésre.

Ha kultúrájukat vagy társadalmi összetettségüket tanulmányozzuk, akkor láthatjuk, hogy e két jelenség összefonódása kihat a közösség szokásaira. Kölcsönhatás lép előtérbe. Hogy milyen összefüggés van a kultúra és az ott mind jobban szaporodó más etnikumok között, vizsgálat tárgyát képezi. A magyarság igen sok szokást vett át a német lakosságtól, amit ennyi év elteltével sajátjának tekint. Kutatásaim során vettem észre, hogy különösen a jeles napi szokások közül fedezhető fel sok reliktumemlem a német nyelvterületről. A tárgyi kultúrájukban fennmaradt reliktumokat nem gyűjtötték össze, értéküket nem érzik, mert ezzel is úgy vannak, mint a szocreál építészettel. A magyar nyelv és a magyar folklór napjainkban már nem bír identitásformáló erővel. Számukra az identitásváltás nem dráma.

Nyelvezetük az átmeneti kétnyelvűség és a kétnyelvűség után az egységesülés felé tart. Megfigyelhető a szerb nyelvi rendszerbe való integrálódás. S ennél a pontnál megkerülhetetlen iskolarendszerük bemutatása.

Az iskola közigazgatásilag Uljmához (Homokszil) tartozik. 1904-től létezett magyar oktatás párhuzamosan a német tannyelvű iskolával. Német tannyelvű 1912-ben nyílt. Térben távol estek egymástól. Az iskolák hatósztályosak voltak. 1947 után megszüntették a hatósztályos iskolarendszert, és Jugoszláviában bevezették a nyolcosztályos elemi iskolát. Fejértelepen még sokáig adva volt az öt osztály elvégzése, a törvény szavatolta ennek lehetőségét. Teichmann Magdolna, aki egyébként Bácskából származott, tanította az ötödik osztályos tanulókat. 1953-ban törvény kötelezte a tanulókat a nyolcosztályos iskola befejezésére. 1973-ra felépült Versecen a kollégium, amelyben az önkormányzat szállást és ellátást biztosított a környező települések magyar ajkú gyermekeinek, ezzel is szavatolva a magyar nyelven történő tanulás kontinuitását. A két időpont között (1947–1973) vákuum keletkezett, az akkori államberendezés nem volt felkészülve a kistelepülések és a tanyavilág gyermekeinek további iskoláztatására. Így a susarai gyerekek sem tudtak továbbtanulni. Ez a hézag 1973-ig tartott, mindaddig, míg Versecen fel nem épült a diákotthon; attól kezdve a tanulók bentlakókká váltak, és havonta csak egyszer utazhattak haza, hátukon, kezükben poggyászukkal. Ady Endre Nagykárolyban eltöltött iskolai éveit jutnak eszünkbe, aki lovas kocsin többedmagával félévente egyszer látó-

gathatott haza Érdszentesre, szüleihez. De mindez az 1880-es évek végén történt. A dél-bánáti gyerekek egy évszázaddal később még mindig ott tartottak, ahol Ady gyermekkorában. Talán ez a közös vonás adta az ötletet, hogy művelődési egyesületüket Ady Endre Művelődési Egyesületre „kereszteljék”.

Amikor elkészült az Izbišteről Straža felé vezető útról a bekötőút, beindult az autóbuszjárat is Uljma és Susara között (1983). Ettől az időponttól kezdve a tanulók a negyedik osztály befejezésétől Uljmára járnak. Minden reggel jön értük az autóbusz, s egyszerre hozza őket vissza, fél kettőkor. Betyár élet ez, mondhatnánk, de akkor milyenek voltak az előző iskolaévek? A szülők gyorsan feladták a kollégiumi bentlakást, éltek a lehetőséggel, hogy gyermekük együtt maradjon a családdal. Az uljmai iskolában csak szerb nyelven folyik az oktatás, ezért a szülők fokozatosan átirányították gyermekeiket az első osztálytól a szerb nyelvű tagozatra. Susarán 2002-ben teljesen megszűnt a magyar nyelvű oktatás, amit maguk a szülők számoltak fel gyermekeik boldogulása érdekében. Így kerültek a magyar gyerekek számukra idegen kulturális közegbe, Uljmára. Indoklásként azt hozzák fel: *„Meghúzzuk őket, amikor bekerülnek szerb osztályba. Gyöngébb osztályzatot kapnak.”*

A két tantermes iskolában két összevont osztály működik, együtt van az első és a harmadik osztály meg a második és negyedik.

Mivel a településen önálló plébánia sohasem volt, leányegyházként oldalági ellátásban részesült, így az iskola szerepe hatványozottabban élt az emberekben. Most már az Uljmáról visszakerült fiatalok más nemzet kultúráját sajátítják el, s szülőfalujukban negatívan viszonyulnak őseik szokásvilágához, vallásosságához. A mai magyar fiatalok csak az iskolai oktatás nyelvén kommunikálnak egymással, anyanyelvüket nem használják (SZŐKE 2010: 50).

A csoporttudat legfontosabb kifejezőjévé a vallás vált. Ünnepnapok közeledtével összefog a falu, takarítják a templomot, a templom környékét. Van valami kötelességérzet bennük vallásuk iránt, habár vallásukat nem gyakorolják. Templomba alig-alig járnak, ennek oka a nyelvcsere és vele párhuzamosan jelentkező identitásváltás.

Fejértelepnek két búcsúja van. Az újabb kori templombúcsút az új templom névadásával kapcsolatban kell kezdeni. Msgr. Huzsvár László megyés püspök – azóta már nyugalmazott egyházfő – 1991. április 18-án, a Szentatya, II. János Pál pápa magyarországi látogatásának és Szent László szentté avatásának 800 éves évfordulóján elhelyezte az új templom alapkövét. Az új Szent László-templomot 1994. június 27-én szentelték fel, és az egyházi intézmény ezt a napot tekinti a templombúcsú napjának. Az új közösségi ünnepet a hívek és a lakosság egy része nem tudta elfogadni. Az

előző, ósugarai templomnak szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján volt a védőszentje, így a búcsúja is.

A Kisboldogasszony-napi búcsút a közös zárandoklat jellemezte. A négy-öt kilométeres zárandokutat az ún. „öreg” templomhoz gyalog vagy szekéren tették meg, és a hozzá tartozó közös ájtatosság emelte az ünnep fényét. Ma már mindez csak emlék. Az idősök igyekeznek szájról szájra átadni, hagyományozni a régi történeteket. A falu régi helyén az 1896-ban emelt kápolna egy domb tetején állott egészen 1987-ig, amíg valakik fel nem gyűjtötták.

A Kisboldogasszony-napi búcsú és zárandoklat volt összetartozásuk legkifejezőbb megnyilvánulása. Felvetődik a kérdés, ha napjainkban állna még Öregsugarán a kápolna, lenne-e olyan erő, amelyik odahívná a lakosságot, lenne-e összefogás a falu részéről, mert a jelenleg érvényes templombúcsú csak úgy éri el az ünnep magasztosságát, hogy a dél-bánati esperesség papjai megszervezik a hívek odautaztatását. Autóbuszt bérelnek, s ötven vidéki vallásos érzelmű személy eljön június 27-én Fejértelepre búcsút nyerni és segíteni a megjelent hívek lelkeségét. Ha egy etnikum elveszti a maga minőségét, akkor valószínűleg ezt követően az általa hordozott kultúra is elveszti etnikus jellegét. Felvetődik a kérdés, beolvadásról vagy összeolvadásról van-e szó? A susarai magyar etnikum megtarthatja-e korábbi önállóságát?

Ezzel eljutottunk egy olyan ellentétpárhoz, ami érthetővé teszi számunkra a nyelv és a társadalom, kultúra és társadalom kölcsönösen alakító realitását. Ezek ismeretében tudjuk megérteni a valóságot. A szociográfia megpróbálja a folyamatot uraló törvényszerűvégeket feltárni. A folyamat két pólusán pedig kirajzolódik két tudomány, a kultúra és a nyelv (a kettő szorosan összetartozik) oldalán valamiféle kulturológia, a társadalom oldalán pedig a szociológia, egyikük a kultúra mozgástörvényeit kutatja, a másik a szűk értelemben vett társadalom mozgástörvényeit. Az eddig ismertetett helyzetkép a két ág tényállását összekapcsolva láttatja a kulturális és társadalmi jelenségek összefonódottságát, mely a valóságban is jelentkezik náluk (SÁRKÁNY 1980: 43).

Kultúrájuknak a természeti környezet is meghatározó eleme, kölcsönhatásuk nem elhanyagolható.

Irodalom

- BERETKA Sándor (2012). *Ismét forog a szélkerék I.* Forum Könyvkiadó, Újvidék
- SÁRKÁNY Mihály (1980). *Kultúra, etnikum, etnikai csoport.* Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 7. Szerk. Paládi-Kovács Attila. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest
- SZŐKE Anna (2010). *„Istenfélésre vagyunk utalva”.* Forum Könyvkiadó, Újvidék